

Varaaidast mesilastaruni läbi sülearvuti

Tiina Kirss

Toronto Ülikool/Tartu Ülikool

Eestlaste elulugusid uurides olen pidevalt tundnud elavat huvi Toronto eestlaste kogutud pärimuse, eriti isiku- ja perekonnalooste allikmaterjalide vastu. 1997. aastal algatasin Eesti Kirjandusmuuseumiga koostööprojekti Eestis kogutud Siberi-lugude tutvustamiseks Toronto eestlaskonnale, hiljem eluloointervjuude kogumisprojekti käigus eestlaste põgenemislugudele keskenduva *Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC)* granti. Selle tegevuse jooksul olen tutvunud eestlaste kahe peamise arhiiviga Torontos — Tartu Instituudi Arhiiv Tartu Kolledžis ja Eesti Keskarhiiv Kanadas Toronto Eesti Majas. Olen üritanud luua lihtsaid, kättesaadavaid aluseid elulugude kogumiseks. Nendest peamine on olnud mudel, mida võiks nimetada ka kirjutamisprotsessi toetavaks väliuurimuslikuks laboratooriumiks. See on iga nädal koos käiv elulugude üleskirjutajate rühm. Aastate jooksul olen rühma juhendades üha teadlikumaks saanud sellise materjali olemasolust, mis pole veel arhiivi jõudnud ja on perekondade või üksikisikute valduses, kuid millele elulugude kirjutamise ajal olulisel määral tuginetakse. Need on päevikud, kalendermärkmikud, kirjavahetus, isiklikud dokumendid ja fotoalbumid. Kuna mind on seostatud mälu kogumise ja üleskirjutamise tegevusega, on mulle mitmesugustel üritustel sageli antud vihjeid ja viiteid inimeste kohta, kellel on talle huvitav lugu või materjal. Oma mälestuste jutustamine, meenutamine, kirjapanemine toob kaasa soovi täpsustada toimunut: isiklikest materjalidest on kasu dokumenteerimisel aga ka järjekordsete mälestuste esilekutsumiseks. Kuid teadlased osutavad ka selle protsessi pärssivatele teguritele: fotode või muude „mälutugede“ olemasolu võib mõnikord kammitseada, mõjutada mälu valikuid ning kinnistada kulunud tõlgendusi.

Viimase poole aasta jooksul tegin sihipärast lepingulist tööd, et kaardistada Toronto eestlaste kahe suurema arhiivi ulatuses isiku- ja perekonnakogusid ning nende olukorda. Selle ülevaate ja osalise inventuuri alusel on loodetavasti võimalik luua mõningaid rajajooni kavatsetava Välis-Eesti Muuseumi ja Arhiivi (VEM) jaoks ning viia järgmise paari aasta jooksul läbi materjali sihipärast kogumist. Minu töö tulemus on tagasihoidlik ja ülevaatlik algatus nn vahearhiivi soetamise suunas, kuhu paigutatakse põhjalikku korrastamist ootavad üksikisiku- ning perekonnaarhiividesse kuuluvad materjalid. Õigupoolest on suur osakaal olnud selgitustööl teadvustamiseks Toronto eestlastele, miks just isiklike ja perekondlike arhiiviväärtuslike materjale on oluline alles hoida ja arhiivile usaldada, rahustades nende muret, nagu võiks see materjal valedesse kättesse sattuda. Kahtlemata aga vajavad isiklikud ja perekonnaarhiivid professionaalset läbitöötamist, enne kui need muutuvad arhiivi orgaaniliseks osaks.

Minu töö käigus on nii arhiivi kui ka arhiivivälise materjali puhul tulnud ette leide ja üllatusi, mis annavad ühtlasi märku Toronto eestlaste arhiivide seisuga ja praktiliste vajaduste kohta.

Selgitamiseks oma ettekande pisut kummalist pealkirja, alustaksin kolmest põhimõttest, mille teadvustamine on minu Torontos veedetud aastatega üha teravnenud.

Kolm põhimõtet

Ajataju. Igaüks, kes on tegelenud väliuurimusega teab, et töötades vananeva kogukonna ning eakate pärimusekandjatega võib ilmneda olukord, kus kogumiseks on kas **viimane hetk** või juba liiga hilja. Toronto eestlaskond vananeb, paljud vanemad kaasmaalased kolivad väikesematesse korteritesse ning korrastavad kolimise käigus oma isiklikke ja perekonnaarhiive. Kõige vanem kiht Toronto eestlaskonnast, kõrvale jättes need, kes endast poole noorematest on pidevalt ees oma aktiivsuse ja vaimsuse poolest, on kiiresti kadumas. Teadlikke kogujaid on liiga vähe. Perekonnas olevad materjalid — kirjavahetus, päevikud, dokumendid, mis on korrastamata, jäävad pärast vanemate või vanavanemate surma ripakile ning sageli hävivad. Järeלטulijad ei valda tihti piisavalt eesti keelt, et nende väärtust mõista. Heal juhul antakse materjal arhiivile üle sorteerimata kujul.

Usaldus. Pärimuse kogumiseks ja vahendamiseks on oluline usaldus, mis suhtlemisel põhineb ikkagi kas isiklikul või ka kogukondlikul sidemel võrreldes ühiskondlike garantiidega. Usalduse rajamise ja säilitamise vajadus kehtib, kas on siis tegemist ajaloo suulise kogumisega (intervjueeri ja vastamisi intervjueeritava) või perekonna fotode, päevikute, kirjavahetuse või esemete üleandmisega arhiivi.

Varaait. Kui arhiiv on turvaline paik, varaait, kus pärimuslik materjal leiab usaldusväärse kodu ja koha, kus tal on teeviidad, et teda taas üles leida saaks, kus on tagatud kindlus, et tema edaspidine kasutamine allub juriidilistele ja eetilistele piirangutele, siis arhiiv võiks ka **sumiseda ja elada**, kujutades mingis mõttes eesti folkloorist tuttavat mesilastaru, mis on aegade jooksul kandnud tähendust rahvast kui kokkuhoidvast, kuigi ajaloo sunnil laialipillutatud tervikust. Teise maailmasõja järgsetes läänes rajatud diasporaakogukondades on mesilastaru kujundil oma eriline tundevarjund: heitumustunne, kinnihoidmine esemeist, piltidest, talismanidest, mis seovad inimesi oma kodumaaga ja sealt lahkumisega. See on kestma jäänud vaatamata sellele, et Eesti on 15 aastat olnud juba vaba ja paljud pagulaseestlased käivad kodumaal tihti, kasvõi paar korda aastas. Pagulustunde kestmine on ehk raskendanud ka materjali teed arhiividesse. Praktilisel tasandil on aga oluline, et arhiiv ei oleks üksnes panipaik, vaid varasalv - et pärimusmaterjal ringleks, leiaks tagasisidet oma lähtekogukonnalt, et ta oleks tähendusrikkaks ressursiks ka järeltulevatele põlvedele. Ühtlasi on vajalik, et pärimusmaterjal kõneleks ka kogukonnaväliselt, andes multikultuursele Kanadale sissevaate eestlaste kui rahvuse ajaloosse ja lugudesse.

Sidudes esimest ja kolmandat printsiipi väidaksin, et mõte, mille väljendas ja mille viib ellu Elmar Tampõld - luua Välis-Eesti Muuseum Põhja-Ameerikas ühe suurema, kui mitte kõige suurema eesti kogukonna juurde - tähendab võimalust, et **varaait** olekski ühtlasi **mesilastaru**. Kuni selleks aega veel jätkub, võiks kahe põhiarhiivi inventeerimise ja korrastamise käigus mõelda kahele dunaamilisele aspektile: kirjaliku ja suulise pärimuse **sihipärasele kogumisele** ja valitud arhiivmaterjali **tutvustamisele**, kasutades selle kasutajasõbralikuks tegemisel ja levitamisel tänapäeva tehnilisi vahendeid.

Kolm arhiiviretke ehk kolm sissekannet väliuurimismärkmikku

Seoses Toronto Ülikooli eestiainelise õppetooli korraldatud Balti Uuringute Edendamise Assotsiatsiooni (AABS) konverentsiga 2004. aasta juunis, oli minu ülesandeks **näituse korraldamine 1944. aasta suurpõgenemise fotodest ja dokumentidest**. Tulemuseks oli 14 tahvlit fotodest, dokumentidest ning eesti ja läti põgenike mälestuste katkenditest. Näituse ettevalmistamisel pöördusin esiteks ruumiliselt kompaktsema Eesti Keskarhiiv Kanadas

poole. Paavo Loosbergi ja Nelly Hubeli abil sain jälile fotokogudele ja ajalehtedele. Õnnestus vaadata ka 1944. aasta septembris Gotlandile saabunud eestlaste nimekirjade koopiaid, mis olid ühe minu eluloorühmast osavõtja halduses. Töö algul tekkis mul üsna utoopiline soov: lähtudes paatkondadest rekonstrueerida põgenemisteede paatkonniti nii pildis kui sõnas. Ideaalses plaanis tähendas see, et liikudes Toronto eestlaste seas tuleb esitada küsimusi, mis võimaldaksid leida võimalikult paljude eri paatkondade lugusid, näiteks lugusid nendest paatidest, mis lahkusid mõned nädalad hiljem kui see 21.-22. septembri suure lainega toimus. Kuigi Keskarhiivi oli aastaid tagasi üle antud fotograaf Johannes Säägi fotokogu, oli see ilmselt laiali hajunud ning polnud fondina säilinud. Üldiselt olid olemasolevad põgenemisteedekonna fotod allkirjadeta ja kaoatilises seisus. Tegemist oli mõnel puhul nn kanooniliste fotode koopiatega, mis olid ära toodud täpsemate pildiallkirjadega varustatult ka Bernard Kangro koguteoses “Eesti Rootsist”. Üksikutele fotodele vastukaaluks oli hämmastavalt ulatuslik fotokogu Nürnbergi vahikompanii tegevusest, mida oli jäädvustanud Toronto eestlaste seltskonnafotograaf Tommy Tomson. Ühel päeval arhiiviriulist mööda kõndides tabas silm värvilise eesti mustriiga kaunistatud pehmete kaantega hallikal paberil vihiku, mis osutus esimeste pagulasjõulude puhul 1944 Rootsist välja antud albumiks. Vihik oli kataloogimata ning selle saabumise kohta arhiivi polnud mingit sissekannet. Minu projekti jaoks oli see väärtuslik allikmaterjal nii sisu kui ka kujunduse poolest. Tartu Kolledži arhiivis ei leitud põgenemistemalisi fotosid ega dokumente, kuigi näidati fotosid suurpõgenemise 50. aastapäevaks korraldatud näituselt.

Kokkuvõttes aga ei läinud minu paatkondade idee kaduma. Kui näitus oli juba ülespanekul, sattusin konverentsipäasmete müümisel jutule paari Tartu Kolledži Bibliograafiaklubi liikmega, kes andsid orientiirid vähemalt kümne inimese kohta, kelle põgenemislood on ebatavalised ning keda tasuks edaspidi küsitleda. Oma paatkondade ideed hakkasin ka Keskarhiivis arendama. Nelly Hubel pakkus selle mudeli toeks ühe põneva näite põgenike edasirändamisest Rootsist Kanadasse. Novembris 1948. aastal „Walnutil“ Göteborgist Halifaxi reisinud eestlased olid oma Kanadasse tuleku hästi dokumenteerinud. Mitu “Walnuti” kaasareisijat olid oma mälestused kirja pannud, säilitanud fotosid, ajaleheväljalõikeid, joonistusi ja dokumente. Oli peetud aastapäevakokkutulekuid, kus meenutatud möödunud sündmusi. Nelly Hubeli perekonnaalbum on vast kõige täiuslikum isikukogu ajaleheväljalõigetest, dokumentidest ja kirjutistest. Kuna “Walnuti” saabumine Kanadasse ületas Halifaxi kohalikus ajakirjanduses uudistekünnise, oli selle paatkonna kohta väike väljapanek Halifaxi Pier 21 immigratsioonimuseumis. Järeldasin, et pärimust ühe väikese paadiseltskonna kohta oli küllalt palju, et teha sellest kogumist huvitav kakskeelse taustinformatsiooniga CD, mida saaks kasutada õppetöös nii Eestis kui Põhja-Ameerikas.

„Mälutunglad”: sihtgrupp ja allikas. Elulugude üleskirjutajate rühmatöös on sageli kaasa toodud perekonnaarhiivides leiduvaid materjale: DP-aegseid päevikuid, fotosid, dokumente, kirju. Neid saadeti ringi, kommenteeriti, need algatasid vestlusi ja meenutusi. Umbes pooled elulugude kogujatest töötavad vabatahtlike arhiivitöötajatena Tartu Kolledžis kas Bibliograafiaklubis või Kultuuripärandi Klubis. Nende teadlikkus arhiivmaterjalide väärtusest on seega palju kõrgem kui nn tavaeestlasel. Piret Noorhani 2003. aasta sügisel korraldatud õpikoda “Kuidas korrastada perekonnaarhiivi” leidis selle grupi liikmete hulgas palju huvilisi ja Pireti praktilised nõuanded langesid viljakasse mulda. Tartu Kolledži elulugude üleskirjutajate rühm moodustab teatud mõttes nn löökrühma mitmesugusteks kogumisaktioonideks — see on võrgustik, millel on oma väljaannete kaudu ka kohalikus kogukonnas teatud profiil, nähtavus ja usaldus. Lisaks elulooliste kirjutiste kogumiku „Mälutunglad IV” avaldamisele kakskeelsena on lähitulevikus kavas läbi viia isikliku kirj vahetuse kogumine Toronto eestlaste hulgas. Juhtmõtteks on: need, kes oma elulugu

kirjutades on kasutanud oma isiklikku või perekonna arhiivi, võiksid edasi tegutseda pärimusekogujatena, keda saaks välja õpetada isikuarhiivide korrastajateks.

Arhiive kammimas ehk haprate asjade riul. Milline on isiku-ja perekonnaloalise arhiivmaterjali olukord Toronto kahes suuremas arhiivis? Olles häälestatud 1944. aasta näituse korraldamisest, asusin süstemaatilisemalt selle küsimuse kallale. 2005. aasta sügisel avastasin, et **Tartu Instituudi** arhiivis on isiklikke ja perekondlikke kogusid arvel 50, mille kohta on olemas leheküljepikkune nimistu, kuhu pole aga kantud arhiivi laekumise kuupäevi ega ka kontaktisikuid. Nimekirjast pole selge, millal arvele võtmine lakkas, kuna loetelust puudub juba 1998. aastal surnud Tõnu Parmingu arhiiv. Üks kogu koosneb 22 nn miniarhiivist ja seitse on tegelikult organisatsioonide arhiivid. Põhiline tähelepanek ongi, et kattuvusi organisatsioonide ja üksikisikute ning perekonnaarhiivide vahel pole hinnatud. Need kattuvused on eriti olulised ajalehe „Meie Elu” ja selle toimetaja Tõnu Parmingu arhiivi ning samuti Toronto Eesti Panga ja selle asutaja Artur Ekbaumi arhiivmaterjalide puhul. Põhjalikult korrastatud ja inventeeritud arhiive on kindlalt vaid üks — Karl Auna isikuarhiiv, mille korrastas Piret Noorhani erilepingu alusel (*Tegelikult on neid kaks: P. Noorhani korraldas ka Hanno Kompuse ja Rahel Olbrei arhiivi. P. Noorhani kommentaar.*). Nimistust selgub ühtlasi, et üksikisiku- ja perekonnaarhiividest on enamik ühiskondlikult aktiivsete inimeste omad. Puuduvad nn tavalise inimese arhiivid, mis on püsinud perekondade käes ja on ehk ka hävinud. Kogemused on aga näidanud, et sageli on just need nn tavakodanikud väga hoolikalt oma arhiive korrastanud ja alles hoidnud, toomata neid aga arhiivi.

Ligipääs olemasolevatele isiku-ja perekonnaarhiividele oli kevadel 2006 raske, kuna Tartu Kolledži alumise korruse remondi tõttu liikusid arhiivikastid peaaegu iga nädal. Kuigi organiseeriti ajutine tööpind, kus Tõnu Parmingu arhiivi sorteerimine võiks toimuda „Meie Elu“ arhiivi korrastamisega käsikäes, rändas ka see töölaud ja tuli oodata töö jätkamiseks paremaid tingimusi. Oluliseks materjaliks isiku- ja perekonnaarhiivide valdkonnas on kahtlemata ka Eesti Kultuuripärandi Klubi eluloointervjuude kogu, üle 1000 lindi, mis viimase pooleteise aasta jooksul on videokassetidelt DVDdele üle kantud ja varustatud lühikeste sisukonspektidega.

Eesti Keskarhiiv Kanadas hõlvab ruumiliselt vaid murdosa sellest ruumist, mis Tartu Kolledži arhiivil on kasutada. Küll aga on see kompaktne arhiiv, kus töötab igal teisipäeval ja kolmapäeval kokku kuus kuni kaheksa vabatahtlikku, kellest arhiivi aktiivne juhataja Paavo Loosberg ja tema abiline Jüri Sepp tegelevad fotomaterjali digiteerimisega, Nelly Hubel fotomaterjali korrastamisega, Hilja Suurna arhiivraamatukoguga ja kaks vabatahtlikku ajalehtede mikrofilmimisega. Viimase aasta jooksul toimunud sissemurdmised Eesti Majja on mõjunud ka arhiivi tegevusele halvavalt. Varastati nii sülearvuti kui ka hinnaline fotoaparaat koopiategemiseks, mille asendamine ja arhiivitoa julgestamine tähendas digiteerimistöö katkemist kaheks kuuks.

Loetlesin ja inventeerisin kokku 20 isiku- ja perekonnaarhiivi, kuid nende kohta polnud ei logiraamatut ega nimekirja, rääkimata iseseisvast inventuurilehest iga arhiivikasti kohta. Oma töö viimase kuu jooksul sain siiski selgust, et perekonnaalbumitest on olemas nimekiri ja kaustik, kus aga ei kajastu viimase viie aasta tegevus.

Väliuurimusliku tähelepanekuna tajusin, et Toronto eestlaste isikliku lojaalsuse/solidaarsuse kõrval Toronto Eesti Majale või Tartu Kolledžile on usalduse loomisel olulisem isiklik tutvus. Arhiivi tegelikku juhatajat Paavo Loosbergi usaldades tuuakse tema kätte ka neid perekonnaalbumeid ja pabereid, mida perekond veel enda käest ära anda ei tahaks. Koopiaid tervetest fotoalbumitest saab teha kodudes või ka arhiivis.

Asudes Eesti Keskarhiivi Kanadas „kammima,“ ja ülevaadet koostama, hakkas tihedalt riiulitele pakitud kastide vahelt juba esimesel päeval välja tulema huvitavaid leide - käsikirju, mille jaoks asutasin nn hapraste asjade riiuli.

Millist materjali siit arhiivist võiks leida ja millist informatsiooni pakub see materjal Kanada eestlaste kohta? Mõõdupuuks võiks olla kaks äärmust: ühelt poolt näiteks prominentsest perekonnast pärit kastitais purjespordiauhindu, kus auhinnatu kohta puudub igasugune isikulooline informatsioon, teiselt poolt Major Peikeri täielikult korrastatud isikuarhiiv, mis sisaldab tema soomepoisina peetud päevikut, 1944. aasta kalendermärkmiku ja üle saja foto. Need on varustatud nii nimele kui ka nimekirjaga. Vahepealses staadiumis on näiteks meremehe Adolf Munaku isikuarhiiv (s. 1905), mis sisaldab muu hulgas kahe laeva Eesti Vabariigi lõpuaegset päevaraamatut. 1912. aastal sündinud Arnold Tonska mälestuskäsikiri pealkirjaga “Inimene ja saatus: mälestusi isikutest ja sündmustest“ I köide (228 lk). Neile lisandub tõeline leid: kataloogimata ja logiraamatusse sisse kandmata kingakarp, millele märgitud VM via SE, 15 X 90, mis sisaldab üle 70 kirja saadetud aastal 1948-1949 kellelegi hr EM-le, kes oli Eesti Punase Risti Seltsi peasekretär Feldkirch Tirolis. Kirjade peamine sisu on aruandlus Kufsteini DP-laagri eestlaste kohta, kes hakkasid Saksamaalt välja rändama ning kellele polnud enam vaja arstimeid või kalamaksaõli välja jagada.

Arhiivi prioriteedid — suuremad projektid nagu Emil Eerme eksliibrise kogu CD andmebaasi loomine ja seltskondlike sündmuste fotode identifitseerimine jätkuvad, kusjuures ei teadvustata küllaldaselt, et ehk on pakilisemaidki ülesandeid, et osa sellest tööst on viisakalt öeldes kilplaslik tegevus. Logiraamatu puudumine tähendab, et pole õiget teavet, mis arhiivi sisse tuleb, kuigi minu töötamise ajal ei kurdetud, et midagi sealt ka kadunud oleks.

Natuke eksitav on ka viimasel paaril kuul avaldatud info ajalehes „Eesti Elu“, millest võib jääda mulje, et varaaidad on täis ja enam midagi vastu ei võeta. Kindlasti on arhiivid jätkuvalt materjali kogumisele ja haldamisele avatud. Pigem on küsimus, kas on tahtmist, algatust ja jõudu veel täiendavaid ja sihtotstarbelisi materjalikogumisi läbi viia.

Mida lihtsalt ja praktiliselt edasi teha?

Endastmõistetavalt vajab arhiivimaterjal jätkuvat korrastamist, mis on aeglane ja töömahukas ettevõtmine ning mis peaks kindlasti toimuma oskusliku silma all kutselise arhivaari juhtimisel. Kuna praeguse seisuga on Torontos kaks toimivat arhiivi ja kavatsus on rajada Välis-Eesti Muuseum ja Arhiiv Tartu Kolledži juurde, siis võiks loota, et kaks arhiivi tihedamini omavahel suhtleksid, et mõlemad oleksid nõus pidama logiraamatut uue laekuva materjali kohta ja seda informatsiooni omavahel ka jagama. Suureks abiks oleksid koduleheküljed internetis, mis võimaldaks koostada kergesti konsulteeritavaid andmebaase. Küll aga vajab see strateegiat ja oskuslikku juhendamist. Viimase viie aasta kogemused on näidanud, et töökäsi on, aga oskuslikku ja sihtotstarbelist juhendamist üldiselt napib. Vabatahtlike organisatsioonide töörühma puhul tuleb silmas pidada ka meelelahutuslikku aspekti: sellised rühmad võtavad vähemalt osaliselt tööd kui ajaviidet. Juhendamise puudumisel jäädakse pidama nn “konnapiilgu” tasandile ja kaotatakse silmist eesmärk ja ka korrastatud materjali olulisus võimalike uurijate jaoks. Kui näiteks üks väike töörühm pühendab aastaid mitmekümnes eksemplaris alles hoitud Toronto seltskondlike sündmuste fotode korrastamisele, siis varasem materjal kogukonna alguspäevilt, kus teadlikke tunnustajaid võib järel olla vaid üks või kaks, vajaks hädasti pildiallkirju.

Nii materjali korrastamisel kui ka selle sihipärasel kogumisel võiks silmas pidada mõningaid uusi väljundeid, mis teeniksid arhiivi „sumisemise ja elamise“ eesmärki, avades

arhiivi ukse ka väljapoole, ilma et ükski eksponaat paigast liiguks. Siin tuleb appi selle ettekande pealkirja kolmas tegur — **sülearvuti**. Eespool mainitud Toronto eestlaste põgenemise ja ümberasumisega seotud materjal, mis on korrastatud kas paatkondade järgi või mingil muul printsiibil, võiks anda materjali paariks-kolmeks näitlikuks CD-ks, mida saaks kasutada õppematerjalina. Eeskujuks on “Walnutil” Kanadasse saabunud paatkond, mille kohta on olemas mitmekesine arhiivmaterjal, et jutustada Eestist põgenenud ja hiljem edasi rännanud eestlaste lugu arusaadaval kujul ja kompaktselt kas CD-l või ka digikeskkonnas. Mõeldava VEM eksponaadina oleks see hea algus muuseumile, mis on pühendatud eestlaste elule Kanadas.

Perekonnaarhiivide korrastamisel võiks kaasata ka nooremaid, eriti ülikooliealisi perekonnaliikmeid, kes võiksid läbi viia lihtsaid intervjuusid. Need noored kuuluvad pagulaseestlaste kolmandasse põlvkonda ega ole sageli keeleliselt enesekindlad. Ideaalsel kujul võiks selline perepärimuse kogumine kujuneda akadeemilisemaks uurimuseks, kuid see vajab head juhendamist ja väljaõpet. Kui põgenemislugude puhul oli üheks võimalikuks kogumissuunaks **paatkonnad**, siis teine suund võiks liikuda **perekonniti**, kaardistades *kinship mapping* meetoditega mõningaid eestlaste suuremaid suguvõsasisid, kelle esindajad asusid Torontos või Toronto lähedal.

Kolmandaks, ehk olulisimaks tegevuseks on täiendavad **sihtotstarbelised materjalikogumised** Toronto eestlaste hulgas, mille läbiviimine on võidujooks ajaga. Üks huvitavamaid aga ka riskantsemaid on isiklike kirjavahetuste kogumine arhiividesse. Kirjavahetus omaste ja sõpradega kodumaal moodustab olulise osa eestlaste ajaloost Kanadas. Nii mõnelgi Toronto eestlasel on oma koduses perekonnaarhiivis säilinud esimesi teateid kodumaale jäänud omaste elu kohta, mis nendeni oli jõudnud keerulistel põgenemise ja edasirändamise aastatel. Paljudel on alles jäänud ka ulatuslikku kirjavahetust üle aastate, mõnel haruldasel juhul ka mõlemapoolseid. Nendes peegelduvad **argieludetailid**, kuidas uutest oludest toime tuldi, **suhalemistavad** ja tingimused sidepidamiseks kodumaale jäänutega —pudelpostist postsensuurini.

Kirjavahetus paguluses ja kodumaal elavate eestlaste vahel on kõrge kultuuriloolise väärtusega materjal, mis annab võimaluse mitmekesiseks sissevaateks paguluse ajajärgule. Niisuguse materjali kogumine arhiividesse nõuab taktitunnet ja poliitilist sensitiivsust, alustades üleskutse koostamisest ja lõpetades valikuga, kelle valdusse kogutud materjal jääb. On loota, et koostöös Eesti Kirjandusmuuseumi uurijatega on võimalik korraldada lähitulevikus väikestele tööruhmadele Torontos väljaõpe kirjavahetuste korrastamiseks, mis aitaks lihtsate ja praktiliste sammude kaudu luua vahearhiiv kultuurilooliselt olulise ja kiiresti kaduva pärimusmaterjali jaoks.